

Sandra Sudec
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb
sudec@stin.hr

POLOŽAJ PRIDJEVA U IMENSKOJ SKUPINI U HRVATSKOM CRKVENOSLAVENSKOM JEZIKU

U hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku postpozicija pridjeva smatra se manje obilježenom od antepozicije, a rezultat je utjecaja grčkoga i latinskoga jezika, s kojih su se tekstovi prevodili. Stoga je cilj ovoga istraživanja, koje je provedeno na građi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, bio utvrditi čimbenike koji utječu na odabir antepozicije pridjeva. Razmotreni su ovi čimbenici: pridjevni vid i s njim povezani kratki i dugi pridjevski oblici, tvorbeno značenje pridjeva, ustaljeni izrazi (imena, nazivi), višečlane skupine, razbijanje imenske skupine, koordiniranje atributa, odnos imenske skupine prema ostatku rečeničnoga ustrojstva, usporedne sintaktičke strukture, stilističko variranje reda riječi u skupini.

1. Uvod

Istraživanje je provedeno na pridjevima iz građe *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije (RCJHR)* Staroslavenskoga instituta, u prvom redu na liturgijskim tekstovima, jer oni odražavaju normu hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika bolje nego neliturgijski.¹ U istraživanju se pošlo od pretpostavke da je postpozicija običniji, odnosno manje obilježen položaj pridjeva u imenskoj skupini od antepozicije. Ta se pretpostavka temelji na stanju u starocrkvenoslavenskom jeziku (SCS) i na stanju u najstarijim hrvatskoglagolj-

¹ Popis izvora vidi u *RCJHR* 2000. Na kraju ovoga članka navode se samo izvori iz kojih su citirani primjeri, i to prema njihovim kraticama. Osim liturgijskih tekstova u obzir su ušle potvrde iz fragmenata neliturgijskoga sadržaja 13. stoljeća i iz CPar koje odražavaju crkvenoslavensko stanje.

skim fragmentima, koje je opisao M. Mihaljević (Mihaljević 2005: 283–284). Neobilježnost postpozicije može se oprimjeriti uvođenjem novoga referenta, pri čemu se najprije daje obavijest o predmetu, a zatim o njegovu svojstvu: *č(lově)kb eter 'stvori večeru veliū* MVat₄ 135c – δεῖπνον μέγα, coenam magnam.²

Budući da je postpozicija tipično neobilježen položaj pridjeva u imenskoj skupini, antepozicija može služiti za isticanje.³ Za HCS je to uočio M. Mihaljević u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima (Mihaljević 2005: 284, bilj. 5). Antepozicija u službi isticanja uočena je i u staroruskom jeziku (Minlos 2012), što je važno jer je to istraživanje uključilo i izvorne tekstove, a ne samo one prevedene.

Podatci o redu riječi u imenskoj skupini u gramatikama SCS-a, koje u pravilu ne obiluju podacima o sintaksi, naoko su protuslovni, ali dublji uvid otkriva da su oni rezultat različitih perspektiva i metodologija. Primjerice A. Vailant (1948: 361) navodi da je češći položaj antepozicija, s iznimkom posvojnih pridjeva. Međutim, teško je u tom slučaju govoriti o iznimnosti jer su posvojni pridjevi vrlo česti. Red je riječi opisan kao, uvjetno rečeno, slobodan – jer je jezik morfološki razvijen – tako da njegove promjene mogu služiti za ekspresivnost. Sročni se atribut u pravilu nalazi iza imenice, a kada je potrebno istaknuti važnost svojstva, pojavljuje se ispred nje (Haburgaev 1974: 366–367). Sustavan opis reda riječi u SCS-u R. Večerke (Večerka 1989: 31–109) pokazuje prevagu postpozicije nad antepozicijom kod neopisnih pridjeva, a to stoga što prevode grčki adnominalni genitiv, kojemu je također svojstvena postpozicija (Večerka 1989: 85–86). Postpozicija je dakle rezultat utjecaja jezika s kojih su se tekstovi prevodili, a koji su kao knjiški jezici pretrpjeli i SCS i HCS. SCS je naime nastao u postupku prevođenja i to je bitno odredilo njegove sintaktičke značajke. A upravo se red riječi smatra jako podložnim stranomu utjecaju (usp. Minlos 2012: 22, bilj. 1). Strani utjecaj u slučaju HCS-a podrazumijeva, pojednostavnjeno rečeno, posredan utjecaj grčkoga jezika koji je naslijeđen iz SCS-a i neposredan utjecaj latinskoga. No to ne znači da mogućnost postponiranja pridjeva nije bila svojstvena i slavenskomu sustavu (usp. npr. Ivšić 1970: 302–303). Ipak, u govornim slavenskim jezicima, osobito južnoslavenskima, prevladava antepozicija (Meillet 1934: 481). Na tu okolnost također valja računati u istraživanoj građi.

Budući da je postpozicija pridjeva tipično neobilježena, cilj je ovoga istraživanja bio utvrditi čimbenike koji utječu na odabir antepozicije pridjeva. Raz-

² Pri navođenju potvrda navodi se, kada je to potrebno, i usporedni latinski odnosno grčki tekst ako je poznat.

³ Osim kad je riječ o imenima i nekim nazivima, a to će biti pokazano niže.

matrani čimbenici podijeljeni su na unutarnje, koji proizlaze iz pridjeva ili čitave skupine, i vanjske, koji proizlaze iz okoline. Unutarnjim čimbenicima pripadaju: pridjevni vid, odnosno oblik pridjeva (kratki i dugi), tvorbeno značenje pridjeva, ustaljeni izrazi (imena, nazivi), višočlane skupine; a vanjskima: razbijanje imenske skupine, koordiniranje atributa, odnos imenske skupine prema ostatku rečeničnoga ustrojstva, usporedne sintaktičke strukture. Međutim, ta je podjela napuštena jer je valjalo izdvojiti i čimbenik stilističkoga variranja, koji nije nužno ni unutarnji ni vanjski.

Stanje koje pokazuje istražena građa ne dopušta da se govori o čvrstim pravilima, nego više o težnjama. Ono što se može utvrditi sa sigurnošću jest već spomenuti utjecaj predložaka. U vezi s tim treba reći da i u jezicima predložaka, grčkom i latinskom, antepozicija može služiti za isticanje. U grčkom jeziku pridjev u atributnom položaju može stajati ili ispred imenice, dakle između člana i imenice, npr. *ὁ ἀγαθὸς φίλος*, ili iza imenice, pri čemu se član ponavlja, npr. *ὁ φίλος ὁ ἀγαθός*. U prvom je slučaju atribut jače naglašen (Dukat 1990: 346). U latinskom pridjev ako je istaknut uvijek stoji ispred imenice: *Punica fides; urbanae res, non bellicae* (Gortan, Gorski i Pauš 1966: 173). Zbog toga podudaranja obavjesnijima se smatraju slučajevi u kojima se stanje u istraživanoj građi razlikuje od onoga u predlošku.

2. Mogući čimbenici koji utječu na položaj pridjeva

2.1. Pridjevni vid

Pridjevni vid, odnosno kratki i dugi pridjevski oblici kao mogući način njegova izražavanja⁴ nemaju utjecaja na položaj pridjeva u imenskoj skupini: i u antepoziciji (AP) i u postpoziciji (PP) mogu se pojaviti oba pridjevska oblika, kao što pokazuju ovi primjeri:

AP, kratki oblik

ot čista roda c(êsa)ra d(a)v(i)da BrN₂ 445d

da podadet' nam' vs~~g~~dan'ne vlasti tvoee s(ve)tbi MVat₄ 184a

AP, dugi oblik

i veče radêi daêše se žen'skomu gledaniû neže postu i m(o)litvê BrN₂ 465c

s' besčisl'nimi voi vpade v crêk(ь)vь BrVO 422a

⁴ Nazivi *kratki i dugi oblik* rabe se jer se smatraju primjerenijima za HCS od naziva *jednostavni i složeni oblik*, uobičajenih za SCS, iako ni ti nazivi nisu bez nedostatka jer u nekim padežima nema razlike u duljini nastavka.

PP, kratki oblik

stržaše gradb damasin 'skb BrN₂ 442c

i sp(a)s(e)nie želételno poda BrVat₆ 186c

PP, dugi oblik

éko sp(a)s(e)ni ot skr'bi bêsov'skie PsFr 111c

i vzlegut'sb avraamom'v c(êsa)rstvé n(e)b(e)scêem' MVat₄ 27a.

Dugi odnosno kratki pridjevski oblici samo su posredno u vezi s položajem pridjeva, i to preko tvorbenoga značenja. Naime dio neopisnih pridjeva (oni posvojni) imaju samo kratki oblik, a u pravilu su iza imenice. Zanimljiva je jedino podudarnost da se u skupini *duhb svetb* u pravilu pojavljuje s jedne strane postpozicija i s druge strane kratki pridjevski oblik (doduše ne isključivo), ali pitanje je može li se to dovesti u vezu.

2.2. Tvorbeno značenje pridjeva

Značenje pridjeva pokazalo se, kao i u SCS-u, kao čimbenik koji utječe na njihov položaj utoliko što se neopisni pridjevi pojavljuju u pravilu iza imenice, a to po uzoru na postponirani adnominalni genitiv u grčkom i latinskom predlošku⁵ te na postpoziciju takvih pridjeva u latinskom. Evo nekih primjera:

ubi že êkova brata iv(a)nova mečemb BrN₂ 453d – fratrem Ioannis

i ne vbradui se o s(i)nêhb iûdovêh' BrVO 453d – super filios Juda

eže prêžde reče duh's(ve)ti usti d(a)v(i)dovi MVat₄ 180d – per os David

hvali deči er(u)s(o)l(i)mova MVat₄ 9d – filia Hierusalem

daûcûmu skotomb piçu ihb i ptêncemb vranovomb PsLob 91r – τοῖς
νεοσσοῖς τῶν κοράκων, pullis corvorum

umiše rizi svoe v kr'vi agan'či BrN₂ 335c – in sanguine Agni

vzvêčeno že bistb c(êsa)ru eûp(b)tsku BrVO 196b – regi Aegyptiorum

otroci evrêisci noseče vêtvie maslin'no MVat₄ 71c – Pueri hebreorum ...
ramos olivarum

čto ubo hočete da stvoru c(êsa)ru iûdêisku MVat₄ 81b – regi iudeorum

prinesoše urešenî erêiskaê BrVO 416ab – ornamenta sacerdotalia.⁶

⁵ Ako je ime hebrejsko, oblik će u usporednom tekstu biti nepromjenljiv jer se hebrejske riječi u grčkom i latinskom jeziku ne sklanjaju (usp. Dimitrova 1998: 79).

⁶ I u slučajevima kada tomu nije tako nerijetko je vidljivo povodenje za predloškom, npr. *i mariê božîê mati vidê slavu na nem'* FgTrans 3a – τοῦ Θεοῦ μήτηρ.

2.3. Imena, nazivi i ustaljeni izrazi

Za pridjeve koji su dio imena, naziva i više ili manje ustaljenih izraza veza-
nih uz vjeru može se utvrditi težnja antepoziciji.⁷ Kod njih antepozicija nije u
suprotnosti prema postpoziciji po tome što služi za isticanje svojstva, nego baš
naprotiv, po tome što služi za identificiranje predmeta. Dakle isti položaj može
biti uvjetovan različitim (katkad čak i suprotnim) čimbenicima, što može oteža-
ti istraživanje.⁸ Antepozicija pridjeva u nazivima i ustaljenim izrazima može se
dovesti u vezu sa SCS težnjom koju zamjećuje A. I. Gorškov (1963: 192–193)
kada kaže da se kratki pridjevski oblik obično (tj. češće) pojavljuje iza imeni-
ce, a dugi ispred nje. Preduvjet je za takvo objašnjenje da podrazumijevamo po-
javljivanje dugoga pridjevskoga oblika u nazivu, što se, uz iznimku nekih SCS
novina koje nisu u potpunosti zaživjele u HCS-u, može utvrditi kao izraz, iako
katkad zalihostan, kategorije određenosti (usp. Sudec 2012: 65).

U imenima svetaca težnja antepoziciji potpuno prevladava, npr.:

s(ve)ti večeslavъ m(u)č(eni)kъ b(o)ži predragi BrLab 133d
t(a)ko i sa s(ve)ti dominikъ večerne zvězdi činъ v' s(e)bê nosečъ
BrN₂ 458d
pomozí s(ve)ti pavlъ ... i da molit za nego s(ve)ti iv(a)nъ RitSegn 29v
na d(b)nъ s(veta)go andriê i tomi BrBar 465b
v rimê roistvo s(ve)t(a)go kr 'ogona m(u)č(e)n(i)ka BrLab 159d
vъ utori velъ stoeče u s(ve)te priski MVat₄ 78b
reče že děkii kesarъ k' s(ve)tu šik'sti b(i)sk(u)pu BrN₂ 460a
s(ve)ti j(eo)rjiê m(u)č(enič)e h(rъsto)vъ prêdrago te prosimъ FgBr 1d.

Jedina je iznimka u ovoj potvrdi:

vsêhъ čistihъ d(ê)vъ zrcalo stvorena e(st) mar'ta s(ve)taê BrLab 165d.

Pridjev je tu, čini se, postponiran stoga što je skupina *mar'ta s(ve)taê*, kao
tema, na zadnjem mjestu u rečenici.

Ostalo su manje ili više ustaljeni izrazi, npr.:

vzvracu vsa veseliê ee ... i soboti ee i vse veliki d(b)ni ee BrVO 446a
(‘blagdan’)
i si čbstni m(u)č(e)n(i)ci ... s(ve)tihъ pisamъ nauč(e)ni suče BrN₂ 487b

⁷ Treba ipak reći da je u nekima od takvih izraza pridjev većinom iza imenice, npr. *césarstvo nebeskoe*.

⁸ Usp. slično o protuslovnim rezultatima istraživanja ove problematike Minlos 2012: 22.

ot vethago zakona podob'stvo BrVO 200d
egda vsemogi b(og)ъ s vethim' vragom' bra se BrVO 39d
i êdut' mesa i bes'kvasni hl(ê)bi BrPm 145b.

Neki od takvih izraza još nisu posve ustaljeni, pa je teško govoriti o terminima. Naime pojavljuju se kolebanja poput ovih: *misa velikaê* : *vela misa*, *simbolъ mali* : *mali simbolъ*, *veliki arhierêi* : *erêi veliki*.⁹

Težnju antepoziciji očituju i imena blagdana, npr.:

ot kumplita vele srêde do večer'ne bêle sobote CPar 183r
na vêlu sobotu bl(agoslo)viti sьtolъ RitKlim 5v
rêš(pon)i kratki više pisani gl(agol)ût se tako do veloga četrtka
BrVO 213c
vazda po beloi n(e)d(ê)lê MRoč 136v
a si an(tifon)i na vrêmenêhъ takmo do cvêtne n(e)d(ê)le BrVO 214d.

Međutim, pri njihovu razmatranju potreban je oprez jer se često pojavljuju u tekstovima rubrika, pa treba računati s utjecajem govornoga jezika.

Na težnju antepoziciji kod naziva i ustaljenih izraza možda najbolje upućuju slobodniji prijevodi takvih izraza.¹⁰ Kao primjer može se navesti prijevod latinske složenice skupinom pri čemu se slijedi redosljed sastavnica složenice, usp. *sveto svećenie* za latinsko *sacrificium* (MVat₄ 168d);¹¹ zatim slobodan prijevod jednostavne riječi skupinom: *sveto têlo* za latinsko *sacramentum* (MVat₄ 134c); te slobodan prijevod skupine skupinom: *sveta(ê) nedêla* kao prijevod latinske skupine *dies dominicus* (FgSerm b).

Od težnje antepoziciji odstupa skupina *duhъ svetъ* odnosno *duhъ sveti*,¹² u kojoj pridjev redovito stoji iza imenice, opet prema grčkome τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον i latinskome Spiritus Sanctus:

d(u)hъ s(ve)ti nъtruhli ũ BrN₂ 412c
snide d(u)h' s(ve)ti vidom' golubinom' BrVO 68c
eže prêžde reče duh' s(ve)ti usti d(a)v(i)dovi MVat₄ 180d
pêti bo vs(ê)mb d(u)š(e)vnim' i bezd(u)šn(i)mb pov(e)lêvaet' d(u)-
hъ s(ve)ti PsFr 129c
is'plnena utroba raduet se vz'd(u)šena d(u)homъ s(ve)timъ BrN₂ 155c.

⁹ Tu neujednačenost odgovara stanju u grčkim i latinskim predlošcima.

¹⁰ Usp. i Meillet 1934: 481, koji to oprimjeruje prijevodom naziva κόσμος kao *vъsbъ mirъ*.

¹¹ Sličan je primjer u starocrkvenoslavenskom *psija muha* kao prijevod grčke složenice κυνόμυα (Večerka 1989: 86–87).

¹² Inačica je s kratkim oblikom *svetъ* SCS novina.

Jedan je put zabilježeno i odstupanje od predloška u ime te težnje:

i s' ocmь i s(i)n(o)mь i d(u)h(o)mь s(ve)timь paraklitomь BrVat₆ 210d –
almo spiritu.

Antepozicija je pridjeva u toj skupini iznimna. Ona može biti rezultat slijeđenja predloška, npr.:

i vsьki darь danь ti bisi o(tь)cem' nebeskim' i mnoú i s(ve)tim' duhom'
FgTrans 1c – καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

b(la)ž(e)na n(e)b(e)skimь poslomь pl(ь)na s(ve)tim' d(u)hom'
CPar 186v-187r – beata coeli nuntio, foecunda sancto spiritu

*bl(agoslovle)nь budi b(og)ь o(tь)сь edinočedi s(i)nь b(o)ži s(ve)ti ubo d(u)-
hь* CPar 224r – Benedictus sit Deus pater, unigenitusque Dei filius, sanctus
quoque spiritus.

U posljednje je dvije rečenice pridjev iza imenice iz poetskih razloga: riječ je o prijevodu himna i antifone. Zabilježeno je, iznimno, i odstupanje od predloška:

otvečav že petrь reče ap(usto)lom' kьždo k nemuže s(ve)ti d(u)hь vьzvěsti
FgTrans 1d – τὸ Πνεῦμα τὸ Ἁγίον.¹³

2.4. Višečlane skupine

Promotrene su skupine s dvama pridjevima ili s više njih.¹⁴ Osim što mogu stajati ispred ili iza imenice, pridjevi u višečlanim skupinama mogu i okruživati imenicu, pa se govori o cirkumpoziciji (usp. Večerka 1989: 31). Moguća su sva tri položaja pridjevā:

a) oba pridjeva (odnosno svi pridjevi) u antepoziciji, npr.:

tebe prěslavni ap(usto)lski lik' hvalit' g(ospod)i MVat₄ 208b

i da molit za nego s(ve)ti iv(a)nь vzlūbleni boži ap(usto)lь RitSegn 29v
bes'semr'tnomu nevidimomu edinomu prēmudru b(ogu) čast' i slava Br-
Vb₁ 6a

b) oba pridjeva u postpoziciji, npr.:

dam' emu kamen' běl' dragь BrVO 266c

s(ve)ti nikula isp(o)v(é)dniče g(ospodь)nь prědragi BrLab 8b

¹³ O razlozima odstupanja teško je govoriti jer je tekst fragmenta kmj i nedostaje mu prethodni kontekst.

¹⁴ Višečlane skupine s različitim tipovima zamjenica i zamjeničkim pridjevima morale su biti izostavljene.

c) cirkumpozicija, npr.:

*is(us)e **dostoini** c(êsa)ru **m(i)l(o)st(i)vi*** BrN₂ 130d

***s(ve)t(a)go** o(tь)ca **dunača** i **matrь** mečemь ubi* BrN₂ 460b

b(la)ž(e)na** m(u)č(eni)ka **h(rьsto)va** kuzma i **domiênь FgTs 2b

*i napreže se prot(i)vu **nem(i)l(o)st(i)vimi** čen'ci **l(ь)vovimi*** BrN₂ 331a

*svêzati ... ihь **puti** sl(a)vnie ... **ručnimi** okovami **želêznimi*** PsLob 91v-92r

*s **goručimi** ugalmi **pustinnimi*** PsLob 82r

*iže se ... **proda** v **rabotu** videniemь **straš'nomu** **kralu** **vandal'skomu*** BrN₂ 432b.

Iz gornjih se primjera može zaključiti dvoje: 1) kada antepozicionirani i postpozicionirani pridjevi pripadaju različitim značenjskim skupinama, neopisni je pridjev u dodirnom položaju s imenicom;¹⁵ 2) kada cirkumponirani pridjevi pripadaju različitim značenjskim skupinama, postpozicioniran je neopisni pridjev.

2.5. Razbijanje imenske skupine

U svim su slučajevima o kojima se naprijed govorilo članovi skupine bili u dodirnom položaju. Pri razbijanju imenske skupine govori se o nedodirnom položaju njezinih članova.¹⁶ Rezultat je toga nerijetko isticanje pridjeva. Među članove skupine može se u HCS-u umetati čestica, primjerice *že* u potvrdi:

***gradь** že **edomьsk'** plêniv' razori* BrVO 327b.

Imenska se skupina može razbiti i tako da se križa s glagolskom, npr.:

novomu** ustupi **zakonu BrN₂ 162a

*i **povelé** **visokь** ugotoviti **križь*** BrVO 406b

bratromь** **divanь** ostavi **obrazь BrLab 39b.

Navedeni primjeri pokazuju kako je križanjem s glagolskom skupinom postignuto isticanje pridjeva, a dodatno je sredstvo za to isticanje antepozicija.

Skupina se u pravilu razbija pod utjecajem predloška, npr.:

*vkupь s **sin(o)мь** **d(u)h(o)m** že **s(ve)timь*** BrLab 179d – simul cum nato spiritumque sancto¹⁷

¹⁵ Iznimka je od toga ova rečenica: *sberête se na večeru **velikuû** **g(ospod)nû*** BrVO 279d (Ap 19,17). Međutim, skupinom se *večera velika* očito imenuje jedan pojam, 'gozba', te se ona stoga ne razbija.

¹⁶ Prema Večerkinim *kontakte Position* i *distant Position* (Večerka 1989: 31).

¹⁷ Čestica *že* i drugdje u građi zamjenjuje latinski enklitički veznik *-que*.

děvol'ska izbaviti se *poskrunenîê* MVat₄ 147bc – diabolica vitare contagia
i na *věčnu* nam' podai priti *pomočb* MVat₄ 187b – ad perpetuum ... subsidium.

Katkad se nailazi i na odstupanje od predložka, npr.:

d(ê)věč'ska nosi *utroba* BrN₂ 356b – Gestant **puellae viscera**.

Tu je razlog za odstupanje stilski: riječ je o himnu, čiji je tekst stihovan, pa je odstupanje očito potaknuto prozodijom. U potvrdi pak:

zlobb radi *d(u)h(o)vnihb* BrLab 138d – propter **nequitias spirituales**

razlog je odstupanja od predložka poslijelog *radi*.

Uočava se i težnja dodirnomu položaju nasuprot nedodirnomu položaju koji je u predlošku, očito radi postizanja jasnoće, prema načelu koje R. Večerka naziva načelom susljednoga nizanja rečeničnih članova:¹⁸

priêhom' g(ospod)i dari s(ve)tie taini MVat₄ 156b – Sumpsimus domine **sacri** dona **mysterii**

s(ve)taê mati cr(b)ki v'zdaetb MNov 98c – **sacrosancta** reddit **ecclesia**.¹⁹

2.6. Koordiniranje atributa

Koordiniranje atributa samo po sebi ne utječe na položaj pridjeva u imenskoj skupini. Koordinirani atributi stoje u istim položajima kao pridjevi u višečlanim skupinama:

a) oba u antepoziciji, npr.:

v d(u)h(o)vnihb i t(ê)l(e)snihb obiçaehb BrVat₆ 186b

obrêtenie ... b(la)ženie i s(vê)tblicie šabine m(u)č(eni)ce BrLab 119a

i sb vsêmi redovniki toli katoliçskie i ap(usto)lskie vêri çbstiteli MVat₄ 166a

b) oba u postpoziciji, npr.:

život' beskonbč'ni i bessemr'tni BrVO 159b

gore lûdem rodu grêšnomu i lukavomu BrVO 9a

ot nih'že prvi biše ... o(tb)ci pr(o)r(o)çski i ap(usto)lski BrN₂ 498a

c) u cirkumpoziciji, npr.:

n̄b da živi budutb vb vêrê i strasê b(o)ži i v razumê i čistêi lûbvi i istin'nê
FgTh 1b.

¹⁸ *das Prinzip der sukzessiv-kontakten Aufreihung der Satzglieder* (Večerka 1989: 89).

¹⁹ Ovdje je latinski složeni pridjev *sacrosanctus* preveden slobodnije, skupinom, iako u HCS-u postoji odgovarajuća složenička, doduše ne baš najuspjelija: *svetosvetb*.

Moguće je i križanje s glagolskom skupinom, odnosno svojevrsna uokvirena konstrukcija (usp. Večerka 1989: 93):

ot **prêstoeĉih**’ grêh’ svlêkut’ n(a)s₆ i **buduĉih**’ MVat₄ 148a.

2.7. Položaj imenske skupine prema ostatku rečeničnoga ustrojstva

Položaj imenske skupine u odnosu na ostatak rečeničnoga ustrojstva može utjecati na položaj pridjeva u toj skupini. Kao poprilično važan čimbenik koji uvjetuje antepoziciju pridjeva pokazalo se u HCS-u pomicanje imenske skupine pred glagol odnosno predikat, koje je svojstveno i za SCS (usp. Večerka 1989: 87–88). To je moglo biti potaknuto težnjom dodiru odnosno približavanju imenice i glagola, npr.:

tako ego **vêĉ’nuû** m(i)l(o)st₆ priêli bihom₆ FgNov 1d

êko k₆ **grešnu** mužû vnide MVat₄ 257c

ĉudesa **b(o)žieû** siloû stv(o)ri PsFr 125a

tihu i **smêrenu** žitku g(ospod)₆ učit n(a)s₆ BrVat₆ 196c

bez’semr’tnago c(êsa)ra vêru hrane FgEust 1c

velik₆ kamen₆ k pleĉ’ma privezaše ei BrN₂ 484d.

Osobito su važan pokazatelj težnje antepoziciji u skupini koja prethodi predikatu neopisni pridjevi, budući da su inače češće postponirani, npr.:

v’ **boleslavli** gradê s’vrši muku svoû BrLab 133d

ot **patom’ska** otoka b(la)ž(e)ni iv(a)n’bê v’zvraĉae se BrVb₁ 37a.

2.8. Usporedne sintaktičke strukture

Mogućnost da antepozicija služi za isticanje osobito dolazi do izražaja u ponavljanju sintaktičkih struktura s antonimnim pridjevima, pri čemu se isticanje postiže kontrastom, npr.:

ti **vethi** gr(ê)h’ otrêši i **novuû** m(i)lost vzdai BrVO 94d

svlêkše se s **vet’hago** ĉ(lovê)ka s’dêni ego i oblêkše se v **n(o)vago** MLab 133a

se opona cr(b)kvenaê razdrê se s **višnago** kraê do **nišnago** na dvoe MVat₄ 76d.²⁰

²⁰ Slično je i u ovoj potvrdi gdje je imenska skupina dio predikata: *aĉe muž₆sk’ pol₆ budet’ ubiita i aĉe li žen₆sk’ snab’ dêta i* BrVO 183b, iako treba napomenuti da su *muž₆sk₆ pol₆* i *žen₆sk₆ pol₆* svojevrsni „termini”, pa je i to moglo motivirati antepoziciju.

2.9. Stilističko variranje reda riječi

Stil je već više puta istaknut kao čimbenik koji utječe na položaj pridjeva, ali u vezi s drugim čimbenicima. No ima slučajeva u kojima kao zaseban čimbenik valja izdvojiti stilističko variranje antepozicije i postpozicije u skupini, što očituje težnju da se izbjegne ponavljanje jezičnih struktura.²¹ Evo nekih primjera:

ot [n]ine budet' tĕlo tvoe čb̄stnoe prĕloženo na rai a s(ve)taê tvoê d(u)ša na nebes[a] FgTrans 3a – τὸ τίμιόν σου σῶμα ... ἄγια σου ψυχή.

Tu prva skupina (*tĕlo tvoe čb̄stnoe*) ne slijedi predložak, a druga (*s(ve)taê tvoê d(u)ša*) ga slijedi. Sličan je i ovaj primjer:

viknuti načet̄y voem' et(e)rim̄ silnikom̄ vzrastom̄ ravnim̄ i bespametnom̄ starišin' stvom' BrN₂ 248b²² – aetate pariter et dementia provento

u kojem druga skupina prati red riječi predložka s obzirom na značenje njezinih članova, ali ne i s obzirom na vrste riječi.²³ Potvrde pak variranja reda riječi poput ove:

*ot **veloga** četrbt'ka do soboti **velike*** BrVO 9c

treba uzeti s ogradom jer pripadaju tekstu rubrika, koje odražavaju jak utjecaj govornoga jezika.

3. Zaključak

Uvid u građu otkriva podjednaku zastupljenost antepozicije i postpozicije pridjeva u imenskim skupinama u HCS-u. U brojnim slučajevima nije jednostavno odrediti čimbenik koji je uvjetovao položaj pojedinoga pridjeva. Zbog toga se više može govoriti o težnjama nego o strogim pravilima. Osim toga, položaj pridjeva ne mora uvijek biti obavijestan jer su moguća samo dva položaja, a mogućih je značenja mnogo više.

Budući da se postpozicija pridjeva u imenskoj skupini u HCS-u smatra manje obilježenom od antepozicije, promatrani su čimbenici koji uvjetuju antepoziciju. Navedeni pregled pokazao je da su čimbenici s najvećom mogućnošću uvjetovanja antepozicije pridjeva dodatno isticanje pridjeva i čimbenik koji se može nazvati terminologizacijskim.

U većini se slučajeva slijedi red riječi u latinskom odnosno grčkom predlošku, koji uostalom kada je riječ o položaju pridjeva u skupini, imaju slične

²¹ Slično za SCS navodi Večerka 1989: 107.

²² Ovdje se uočava i variranje oblika – vjerojatno opet stilističko, budući da se dva pridjev-ska oblika ne razlikuju funkcionalno.

²³ Taj se prijevodni postupak susreće i drugdje u građi.

težnje kao SCS i HCS. Od uzora u predlošku rijetko se odstupa radi SCS odnosno HCS težnje, a s druge se strane i rijetko odstupa od težnje radi slijede-nja predloška.

Citirani izvori:

BrBar – *Baromićev brevijar* (tiskan 1493.), **BrLab** – *Ljubljanski (Beramski) brevijar* (kraj 14. st.), **BrN₂** – *II. novljanski brevijar* (1495.), **BrPm** – *Pašmanski brevijar* (2. polovica 14. st. i 15. st.), **BrVat₆** – *Vatikanski brevijar Illirico 6* (treća četvrt 14. st.), **BrVb₁** – *I. vrbnički brevijar* (13. – 14. st.), **BrVO** – *Brevijar Vida Omišljanina* (1396.), **CPar** – *Pariški zbornik* (1375.), **FgBr** – *Akademijin fragment brevijara* (kraj 13. st.), **FgNov** – list brevija-ra (13. st.), **FgSerm** – *Pazinski fragmenti homilije* (početak 14. st.), **FgTh** – fragment *Djela Pavla i Tekle* (13. st.), **FgTrans** – *Pazinski fragment Apo-kriifa o Bogorodičinoj smrti* (početak 14. st.), **FgTs** – *Tršćanski dvolist bre-vijara* (13. st.), **FgEust** – odlomak *Legende o sv. Eustahiju* (početak 14. st.), **MLab** – *Ljubljanski (Beramski) misal* (15. st.); **MNov** – *Misal kneza Nova-ka* (1368.), **MRoč** – *Ročki misal* (oko 1420.), **MVat₄** – *Vatikanski misal Illi-rico 4* (poč. 14. st.), **PsFr** – *Fraščićeve psaltir* (1463.), **PsLob** – *Lobkovicov psaltir* (1359.), **RitKlim** – *Klimantovićeve ritual* (1501. – 1512.), **RitSegn** – *Senjski ritual* (tiskan 1507. ili 1508.)

Literatura:

- DIMITROVA, MARGARET DRAGANOVA 1998. *Greek and Latin Loanwords and Names in Croatian Glagolitic Missals*. Doktorska disertacija u rukopisu. Bu-dimpešta: CEU.
- DUKAT, ZDESLAV 1990. *Gramatika grčkoga jezika*. Drugo izdanje. Zagreb: Škol-ska knjiga.
- GORTAN, VELJKO; OTON GORSKI; PAVAO PAUŠ 1966. *Latinska gramatika*. Treće iz-danje. Zagreb: Školska knjiga.
- GORŠKOV, ALEKSANDR IVANOVIČ 1963. *Staroslavjanskij jazyk*. Moskva: Gosudar-stvennoe izdatel'stvo „Vysšaja škola”.
- HABURGAEV, GEORGIJ ALEKSANDROVIČ 1974. *Staroslavjanskij jazyk*. Moskva: Prosvešćenie.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić. Zagreb: Školska knjiga.
- MEILLET, ANTOINE 1934. *Le slave commun*. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion.

- MIHALJEVIĆ, MILAN 2005. Deklinacija pridjeva u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima. *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 27.–28. X. 2003.* Glavni i odgovorni urednik Josip Bratulić. Zagreb: Hrvatsko-bugarsko društvo, 283–296.
- MINLOS, FILIPP R. 2011. *Knjaz 'velikij ili velikij knjaz': parametry var'irovanija. Slova. Koncepty. Mify. K 60-letiju Anatolija Fjodoroviča Žuravleva.* Moskva: Indrik, 209–217.
- MINLOS, PHILIP 2011. Some controversies concerning possessive pronoun placement in Old Russian. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 54/2, Novi Sad, 53–58.
- MINLOS, PHILIP 2012. Prenominal and postnominal position of adjective attributes in Old Russian. *Russian Linguistics*, 36/1, Dordrecht, 21–40.
- OLTEANU, PANDELE 1974. *Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei.* București: Editura științifică.
- RCJHR 2000. Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. I. svezak. A¹ – VRĚDB. Zagreb: Staroslavenski institut.
- SUDEC, SANDRA 2012. Upotreba kratkih i dugih pridjevskih oblika u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. *Peti hrvatski slavistički kongres: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga u Rijeci od 7. do 10. rujna 2010.* Urednice Marija Turk, Ines Srdoč-Konestra. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 61–68.
- VEČERKA, RADOSLAV 1989. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax I. Die lineare Satzorganisation.* Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, knj. 27. Freiburg i. Br.: U. W. Weiher.

Adjective Position in Noun Phrases in the Croatian Church Slavonic Language

Abstract

In Croatian Church Slavonic postposition of adjectives is considered to be less marked than anteposition. Its occurrence is a result of the influence of the languages from which the texts were translated (Greek and Latin). Thus, the aim of this research, which was based on the attestations from the corpus of the Dictionary of The Croatian Redaction of the Church Slavonic language, was to detect the factors that determine the use of the anteposition. The research focused on the cases that differ from the Greek and Latin patterns, as these cases are more informative. The following factors were taken into consideration: adjectival aspect (short and long forms of adjectives), meaning of adjective, established phrases (names, terms), phrases with more than one adjective, phrase-splitting, attribute coordination, relation to the other parts of the sentence structure, parallel structures, stylistic factor. The research has shown that the factors with the highest ability of conditioning the anteposition of adjectives in the noun phrase are further emphasis of adjectives and terminological factor.

Ključne riječi: red riječi, imenska skupina, pridjevi, hrvatski crkvenoslavenski jezik
Key words: word order, noun phrase, adjectives, Croatian Church Slavonic language